

Tablice – pamięć wiecznie żywa – część VIII

Profesor Iwan Feszczenko-Czopiwski

W styczniu 2014 roku mija 130 rocznica urodzin profesora Iwana Feszczenko-Czopińskiego, inżyniera metalurga, specjalisty w zakresie metaloznawstwa, metalografii i cementacji żelaza, uczonego narodowości ukraińskiej.

Profesor Iwan Feszczenko-Czopiwski urodził się 20 stycznia 1884 roku w Czudnowie na Wołyniu, powiat żytomierski – obecnie na Ukrainie. Po ukończeniu I gimnazjum klasycznego w Żytomierzu rozpoczął w 1903 roku studia na Wydziale Chemii Kijowskiego Instytutu Politechnicznego – zwanego też Politechniką Kijowską – z zamiarem specjalizacji w technologii cukrowniczej. Udział w studenckiej wycieczce do stalowni na południu Ukrainy zmienił jego zainteresowania. Został metalurgiem. W 1908 roku otrzymał dyplom inżyniera metalurga. Rozpoczął pracę w laboratorium chemicznym Briańskiej Fabryki Metalurgicznej w Jekaterynosławiu, a pod koniec roku został stypendystą profesorskim w Katedrze Metalurgii i Metalografii Kijowskiego Instytutu Politechnicznego. W 1909 roku objął posadę laboranta, a w 1911 roku wykładowcy w tejże uczelni. Już pierwszymi naukowymi publikacjami zwrócił na siebie uwagę, prezentując pionierskie podejście do niektórych zagadnień z dziedziny metaloznawstwa i metalurgii. W 1914 roku złożył egzaminy na stopień adiunkta, a rosyjskie Ministerstwo Przemysłu i Handlu wydelegowało go za granicę w celu ukończenia swojej pracy naukowej na temat teorii i praktyki procesów cementowania żelaza oraz przygotowania się do działalności profesorskiej. We Wrocławiu w semestrze letnim 1914 roku, prowadził prace badawcze w laboratorium metalurgicznym prof. Oskara Simmersbacha oraz metalograficznym prof. Paula Oberhoffera.

Po wybuchu I wojny światowej, drogą okrężną przez Szwecję i Finlandię powrócił do Kijowa, gdzie w charakterze docenta prowadził wykłady z pirometrii oraz zajęcia laboratoryjne z metalurgii, metalografii i obróbki termicznej. Po zawieszeniu zajęć w instytucie rozpoczął pracę w kijowskim Wojskowo-Przemysłowym Komitecie, gdzie zajmował się bilansowaniem potrzeb przemysłu obronnego w zakresie paliw i metali. W 1917 roku zaangażował się w działalność polityczną w Ukraińskiej Partii Socjalistów-Federalistów. Początkowo wszedł w skład

Miejskiej Dumy Kijowa, następnie przewodniczył Obwodowej Dumie Kijowszczyzny. W 1918 roku (II-IV) został ministrem Przemysłu i Handlu Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL) w rządzie Wsiewołoda Hołubowycza, a w 1919 roku (III-V) ministrem Gospodarstwa Narodowego, a nieco wcześniej, w lutym, wicepremierem w rządzie Sergieja Ostapienki. Po odwołaniu z funkcji został w lipcu 1919 roku doradcą ekonomicznym przy poselstwie URL w Rumunii. Od sierpnia 1920 roku pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Handlowej URL w Warszawie. W październiku 1920 roku podpisał tu Konwencję Ekonomiczną z Polską. Wskutek zawirowań politycznych na Ukrainie, obawiając się aresztowania pozostał na stałe w Polsce. Będąc, wraz z Symonem Petlurą na emigracji, w styczniu 1921 roku został przewodniczącym Ukraińskiej Rady Republiki – emigracyjnego parlamentu ukraińskiego – z siedzibą w Tarnowie. Wkrótce jednak zniechęcony wycofał się z czynnego życia politycznego i poświęcił się pracy naukowo-dydaktycznej.

W styczniu 1922 roku mianowany został starszym asystentem kontraktowym w Katedrze Metalurgii i Metalografii Politechniki Warszawskiej. Tego samego roku – w lipcu – objął stanowisko profesora kontraktowego Zakładu Metalografii i Obróbki Termicznej Akademii Górniczej w Krakowie. Był jego organizatorem i pierwszym kierownikiem (do 31 grudnia 1930 roku). Prowadził wykłady z następujących przedmiotów:

metalurgia ogólna i metalografia i obróbka termiczna oraz ćwiczenia, osobno z metalografii, osobno z obróbki termicznej. 13 listopada 1927 roku obronił na Politechnice Warszawskiej pracę doktorską „Cementacja żelaza, niklu i kobaltu borem i berylem”, której promotorem był prof. Witold Broniewski. W 1931 roku habilitował się w Akademii Górniczej na podstawie rozprawy „Blachy kotłów parowych” i mianowany docentem. W 1931 roku, pozostając nadal wykładowcą AG (wykłady i ćwiczenia z przedmiotu obróbka termiczna), rozpoczął pracę w Hucie „Pokój”, gdzie zorganizował laboratorium badawcze, a następnie został kierownikiem zakładu badawczo-doświadczalnego w Hucie „Baildon” w Katowicach, którym kierował do wybuchu wojny w 1939 roku. Od 1927 roku był konsultantem i doradcą Państwowych Wytwórni Uzbrojenia w Warszawie. W laboratorium w Katowicach profesor modernizuje uzbrojenie polskiej armii. Jest wynalazcą specjalnego stopu metalu do produkcji czołgów. Było to tak tajne, że recepturę nosił w głowie, nikt inny jej nie znał. Podpisuje deklarację, że: „Zachowa bezwzględne milczenie odnośnie do wszelkich poufnych czynności w Hucie Baildon”. Tworzy nowoczesną metalurgię. I zarabia bardzo dobrze. W jego teczkę personalnej dokument z oznaczeniem „Poufne!” informuje, że jego bobory w 1929 roku wynoszą 2300 franków szwajcarskich, czyli prawie 4 tys. zł. Dochodzą do tego jeszcze tantiemy w wysokości jednej trzeciej pensji, różne dodatki i nagrody. To więcej niż zarabia polski premier i prezydent! Dane statystyczne z tamtych lat podają, że prezydent Polski zarabiał 5 tys. zł, premier 3 tys. zł. A zwykły robotnik, uwaga – 140 zł (tyle wynosiły opłaty w katowickim mieszkaniu naukowca).

Za zasługi w pracy naukowo-badawczej na rzecz tych placówek Prezydent RP nadał mu w 1928 roku obywatelstwo polskie, w 1933 roku odznaczył Złotym Krzyżem Zasługi za zasługi dla przemysłu obronnego, a w 1936 roku mianował profesorem tytularnym. Jednak gdy chodzi o obywatelstwo polskie to sprawa jest bardzo złożona. Nie prosił o polskie obywatelstwo. Pozostał Ukraińcem. Pisał: „Niejednokrotnie było mi proponowane ze strony władz poparcie w kwestii przyjęcia obywatelstwa polskiego. Lecz dla mnie, jako profesora w uczelni polskiej, ta kwestia do dziś nie jest konieczną”.

W swoim życiorysie dla Śląskich Zakładów Górniczo-Hutniczych napisał: „Co do mojej przeszłości państwowej, to jestem emigrantem z Ukrainy, wyznania prawosławnego i korzystam w Rzeczypospolitej Polskiej z prawa azylu”. Tęsknił za Ukrainą, o czym świadczą jego zapiski odnalezione przez córkę. Potwierdzeniem przynależności narodowej jest jego postawa podczas akcji „Sonderaktion Krakau”.

Opublikował ponad 130 prac naukowo-badawczych. W latach 1925–1931 rozwinął badania nad cementacją, to jest dyfuzją różnych pierwiastków w stanie stałym: azotu, cyny, siarki, wanadu, tytanu, miedzi, boru, berylu i krzemu – w żelazie, a trzech ostatnich w miedzi, srebrze i złocie. Wiele czasu poświęcał bieżącym problemom przemysłu, jak np. blachy kotłowe, szyny, stale konstrukcyjne i narzędziowe. Prace te były ogłaszane prawie we wszystkich polskich czasopismach technicznych, a znaczna ich część opublikowana została również w czasopismach zagranicznych.

Uznanie przyniosła mu zapoczątkowana przez niego seria wydawnicza „Prace Badawcze Huty Baildon”. Zeszyty ukazywały się sukcesywnie w latach 1936–1939. Był autorem trzymtomowego podręcznika *Metaloznawstwo*, należącego do najlepszych tego typu opracowań na świecie. Tom pierwszy (1930) zawierał podstawy tej nauki i wiadomości o stopach żelaza, głównie o stali węglowej. Tom drugi (1934) poświęcony został stalom specjalnym (stopowym), trzeci (1936) – cementacji żelaza. Niepodważalny jest wkład autora do teorii cementacji żelaza, który stał się jednym z czołowych autorytetów w tej dziedzinie w Europie. Przyczynił się do ogólnego rozwoju produkcji wyrobów ze stali jakościowych i specjalnych, do ustalenia prawidłowych procesów technologicznych dla wielu produktów hutniczych, do opracowania i wprowadzenia kontroli jakości produkcji na podstawie naukowo opracowanych warunków technicznych odbioru.

Pracując w naszym kraju i dla naszego kraju, utrzymywał bliskie kontakty z ukraińskimi organizacjami naukowymi i nigdy nie wyparł się swojej narodowości i przekonania politycznych. Nie przerywał kontaktów z ukraińskim środowiskiem w Polsce. W 1926 roku został członkiem rzeczywistym Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki, członkiem Ukraińskiego Towarzystwa Naukowego w Kijowie oraz współorganizatorem Ukraińskiego Towarzystwa Technicznego we Lwowie, gdzie wygłaszał odczyty i opublikował szereg artykułów popularno-naukowych. Znaczący jest jego wkład w pracę nad wzbogaceniem ukraińskiej terminologii technicznej.

Mimo wykształcenia – inżynier metalurg – był również znawcą zagadnień ekonomicznych. Dużym uznaniem cieszyła się pierwsza ukraińskojęzyczna publikacja na temat zasobów naturalnych Ukrainy *Przyrodni bogactwa Ukrainy* (t. I – 1918, t. II – 1919) opracowana przez niego.

Był członkiem wielu towarzystw naukowych: członkiem korespondentem Akademii Nauk Technicznych w Warszawie, członkiem Stowarzyszenia Hutników Polskich – wchodził w skład Zarządu Głównego, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Mechaników Polskich, Russkogo Metalurgicznego Obscestwa, Institute of Metals (Londyn), Verein Deutscher Eisenhüttenleute (Düsseldorf). W polskich stowarzyszeniach należał do wąskiego grona osób najczęściej wygłaszających referaty, zwłaszcza w Stowarzyszeniu Hutników Polskich, Stowarzyszeniu Inżynierów i Techników Mechaników Polskich, Stowarzyszeniu Hutników Polskich w Warszawie, Związku Inżynierów Chemików RP. Brał udział w opracowaniu tomu I nowej, oryginalnej wersji podręcznika *Technik* – 1936 rok. Był redaktorem działu metaloznawczego w „Przeglądzie Technicznym”, od 1935 roku znalazł się w komitecie redakcyjnym „Przeglądu Mechanicznego”.

Aresztowany przez Niemców 6 listopada 1939 roku wraz z profesorami krakowskich wyższych uczelni w ramach akcji „Sonderaktion Krakau”, został szybko zwolniony jako przyznający się do narodowości ukraińskiej.

Podczas okupacji pracował nadal w Hucie „Baildon”, przejętej przez władze niemieckie. Niemcy aresztują go, ale dają ultimatum, będzie dalej pracować w hucie albo trafi do obozu. Skrupulatnie dołączając do polskich akt pracowniczych profesora, że znowu jest tutaj zatrudniony. Zarabiał częśćkę tego co wcześniej, jest pod stałą obserwacją. Musiał oddać Niemcom swoje prace naukowe. W 1944 roku został aresztowany przez Gestapo za kontakty z robotnikami przymusowymi, dla których organizował pomoc charytatywną. 14 marca 1945 roku aresztowany został w Katowicach przez NKWD, postawiony przed Trybunałem Wojskowym w Kijowie i skazany na 10 lat łagru poprawczego oraz 5 lat zesłania za zdradę ojczyzny. Pierwsze 4 lata przepracował w fabryce na terytorium Republiki Karelo-Fińskiej, potem trafił do łagru w miejscowości Abeż w Republice Komi, gdzie zmarł 2 września 1952 roku wskutek wycieńczenia. Dokładną datę śmierci profesora udało się ustalić dopiero po „odwilży” politycznej lat 90. Wcześniejsze publikacje dotyczące jego osoby podają jako datę śmierci rok 1945 lub 1949.

W 50. rocznicę śmierci profesora społeczność akademicka Politechniki Kijowskiej, reprezentowana przez jej rektora wystąpiła z propozycją umieszczenia w budynku Akademii Górniczo-Hutniczej tablicy upamiętniającej jego postać. Inicjatywa ta zyskała poparcie władz i Senatu naszej uczelni. W dniu 26 października 2002 roku w Pawilonie A-2 odsłonięto tablicę poświęconą pamięci Iwana Feszczenko-Czopińskiego. Tablica została ufundowana i wykonana przez stronę ukraińską. Na granitowej płycie umieszczono miedziane popiersie Profesora oraz napis:

PROFESOROWI
IWANOWI FESZCZENKO-CZOPINSKIEMU
1884–1952
WYBITNEMU UCZONEMU UKRAIŃSKIEMU
WSPÓŁTWÓRCY I WIELOLETNIEMU
KIEROWNIKOWI ZAKŁADU METALOGRAFII
I OBRÓBKI CIEPLNEJ
W DOWÓD UZNANIA I PAMIĘCI
SPOŁECZNOŚĆ AKADEMICKA
AKADEMII GÓRNICZO-HUTNICZEJ
I LWOWSKIEGO UNIWERSYTETU NARODOWEGO
IM. IWANA FRANKI

W uroczystości uczestniczyli m.in. Konsul Generalny Ukrainy Aleksander Medownikow i Prezydent Krakowa prof. Andrzej Gołaś – wykładowca z AGH. Do licznie zebranych gości przemówił Rektor AGH prof. Ryszard Tadeusiewicz, przedstawiając ideę współpracy obu naszych narodów w dziele popularyzacji i upamiętniania osiągnięć

naukowych ich przedstawicieli. Odegranie hymnów państwowych podkreśliło wysoką rangę uroczystości. Drugą, mniej oficjalną częścią uroczystości było otwarcie w Bibliotece Głównej AGH wystawy poświęconej życiu i działalności naukowej profesora. Jego postać przedstawiono poprzez zdjęcia rodzinne i osobiste pamiątki, dokumenty i publikacje. Sporą część ekspozycji zajmowały prace monograficzne prof. Feszczenko-Czopińskiego, przechowywane w zbiorach Biblioteki Głównej. W jednej z nich znajduje się doklejona karteczka z naniesionymi odręcznie przez autora poprawkami. Profesor Jerzy Frydrych, który znał osobiście najbliższych uczniów i współpracowników Iwana Feszczenko-Czopińskiego, przypomniał główne fakty z Jego życia, a także podzielił się z zebranymi na wystawie gośćmi refleksjami na temat działalności naukowej, społecznej i politycznej uczonego. Córka profesora, Irena Czopińska-Bohun, do uczestników uroczystości wystosowała okolicznościowy adres,

w którym złożyła podziękowania za pamięć o jej Ojcu. A o nim samym tak pisała:

„Dom nasz był zawsze otwarty dla studentów Ojca. Do dziś pamiętam twarze i nazwiska niektórych z tych, którzy tu zachodzili, bądź prosząc o dodatkowe wyjaśnienia, bądź o wypożyczenie niezbędnego podręcznika. Ojciec, w miarę możliwości nigdy nie odmawiał, miał bowiem rzadko spotykaną umiejętność łatwego nawiązywania ze studentami kontaktów nie tylko na towarzyskim, ale wręcz rodzinnym poziomie. Za to Go lubili mimo jego niepolskiego pochodzenia i licznych obcych naleciałości w mowie polskiej”.

Działalność naukową profesora charakteryzowała wielka pracowitość, sumiennosc i rozważa w wyciąganiu wniosków. Doskonale łączył pracę naukową i pedagogiczną z praktycznymi potrzebami przemysłu. Dzięki tym właśnie cechom miał wielu współpracowników, z którymi publikował dużą ilość wspólnych prac, oraz wychowanków cenionych przez przemysł. Iwan Feszczenko-

Czopiński był wybitnym metaloznawcą, naukowcem, badaczem, dydaktykiem i wychowawcą, który całe aktywne życie zawodowe poświęcił naszej uczelni oraz polskiemu przemysłowi metalurgicznemu i zbrojeniowemu. To on zorganizował specjalistyczne studia z zakresu metaloznawstwa, wyposażył laboratoria badawcze, był pionierem współpracy naukowej z przemysłem, doceniając rolę i znaczenie takich kontaktów. Był twórcą metaloznawczej szkoły naukowej znanej w świecie pod nazwą „Szkoły Feszczenko-Czopińskiego”. Do grona jego wychowanków należeli m.in.: Zygmunt Jasiewicz, Feliks Olszak, Kiejstut Żemaitis, Mikołaj Czyżewski, Mikołaj Dubowicki, Gabriel Kniaginina – wybitni naukowcy i filary AGH. Właśnie jego wychowankowie przedwojenni przyczynili się w największym stopniu do rozwoju hutnictwa w Polsce po wojennej.

Hieronim Sieński
Biblioteka Główna AGH

Kalendarium rektorskie

9 grudnia 2013

- Gala Małopolskiej Fundacji Stypendialnej, Sapere Auso.

15 grudnia 2013

- Turniej o Puchar JM Rektora w brydżu.

16 grudnia 2013

- Posiedzenie Krakowskiej Rady Użytkowników MAN i KDMO w Krakowie.

17 grudnia 2013

- Konferencja „Horyzont gwiazd”, podczas której podsumowano udział Małopolski w 7. Programie Ramowym w zakresie badań i rozwoju technologicznego, Politechnika Krakowska.
- Spotkanie członków konsorcjum KIC Raw Materials w AGH.

18 grudnia 2013

- Otwarcie kompleksu dydaktycznego Wydziału Fizyki i Informatyki Stosowanej.
- Otwarcie siedziby Uczelnianej Rady Samorządu Studentów AGH.
- Tradycyjne spotkanie oplatkowe środowiska akademickiego, w którym uczestniczyli m.in.: Metropolita Krakowski JE Kardynał Stanisław Dziwisz, obecni i byli rektorzy uczelni krakowskich, przedstawiciele władz regionu i miasta oraz korpus dyplomatyczny, Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Posiedzenie Rady Nadzorczej AIP AGH.

19 grudnia 2013

- Spotkanie Członków Konsorcjum KIC InnoEnergy, Karlsruhe, Niemcy.

20 grudnia 2013

- Wizyta w AGH przedstawicieli władz China University of Petroleum (Beijing).

9 stycznia 2014

- Otwarcie wystawy fotografii „Grand Canyon Colorado oczami polskich kajakarzy”, przygotowanej przez Akademicki Klub Turystyki Kajakowej „Bystrze”. W otwarciu wzięła udział Konsul Generalny USA Pani Ellen Germain.

10 stycznia 2014

- Spotkanie Gwarków w Kopalni „Wujek” w Katowicach.
- Posiedzenie Zarządu Polskiego Stowarzyszenia Górnictwa Solnego.

13 stycznia 2014

- Spotkanie z Prezesem Motorola Solutions Polska Jackiem Drabikiem dot. rozwoju współpracy z AGH.

14 stycznia 2014

- Otwarcie zmodernizowanej komory bezochowej w Katedrze Mechaniki i Wibroakustyki WIMiR.
- Podpisanie porozumienia o współpracy z firmą Nowy Styl dot. m.in. wdrażania rozwiązań opracowanych w AGH i budowy nowych technologii.
- Spotkanie z Dyrektorem Generalnym, Wiceprezesem Zarządu ArcelorMittal Poland Manfredem Van Vierberghe, dot. rozszerzenia współpracy pomiędzy AGH i ArcelorMittal.